

BOLALARDA AUTIZM DIAGNOSTIKASI VA IJTIMOYILASHUVDAGI MUAMMOLAR

Axrorova Sevinch Abrorovna

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

sevinchaxrorova0@gmail.com

Annotatsiya: Autizm - bu insonning ijtimoiy moslashuvi, nutq funksiyasi va aqliy rivojlanishi bilan bog'liq kasallik. Bolalarda autizmni erta tashxislash bilan davolash sezilarli natijalarga olib kelishi mumkin va terapiyaning asosiy yo'nalishi sifatida ABA terapiyasi bolani tarbiyalash va ijtimoiylashtirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: autizm, nutqning buzilishi, exolaliya, neologizmlar, ijtimoiylashuvdagi muammolar, agressiya hujumlari, bolalarda autizm diagnostikasi, "dunyoqarash", stereotipli xatti-harakatlar, pedagogik-terapevtik tizim.

Mamlakatimiz mustaqillikni qo'lga kiritgan yildan e'tiboran o'tgan davrni sarhisob qilsak, hukumatimiz tomonidan inson manfaatlarini ko'zlash va himoyalash jarayonida jamiyatimizning alohida yordamga muhtoj qatlamiga jiddiy e'tibor qaratib kelinayotganligini kuzatish mumkin. Bunga yaqqol misol qilib O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 7 sentyabrdagi PQ-4440-son "Kam uchraydigan va boshqa irsiy–genetik kasalliklarga chalingan bolalarga tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatishni yanada yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 2020 yil 17 avgustdagi 214-son "Bolalar serebral falaji va Autizm spektri buzilishlarida tibbiy-ijtimoiy yordamni yanada takomillashtirish choralari to'g'risida"gi buyruqlaridan ham ko'rish mumkin.

Har bir mamlakatda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya tizimi negizida muayyan maqsadlar yotadi. Davlat va jamiyat taraqqiyoti, uning istiqboli shu davlat, shu mamlakatda yashovchi fuqarolarning jismonan baquvvat va sog'lom bo'lishi bilan belgilanadi. Yaxshi orzu umidlar bilan kutilayotgan farzandning nosog'lom yoki nuqson bilan tug'ilishi esa har qanday oila uchun fojeadir. Shuning uchun ham maxsus pedagogika umumiy pedagogikaning tarkibiy qismi sifatida rivojlanishida u yoki bu muammolari bo'lgan jamiyat a'zolarining ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanar ekan, ularni sog'lom jamiyat a'zolari qatorida ijtimoiy moslashuvini ta'minlashni asosiy vazifa qilib oladi. Shunga ko'ra maxsus pedagogika qarshisida turgan muhim vazifalardan biri maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autizimli bolalar bilan ishlashning pedagogik-terapevtik tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qancha yangi usul va yo'llarini izlab topish, shuningdek bu yo'lda ilmiy-amaliy izlanishlar olib borishni taqozo etadi.

Autizm - bu insonning ijtimoiy moslashuvi, nutq funksiyasi va aqliy rivojlanishi bilan bog'liq kasallik. Bolalarda autizmni erta tashxislash bilan davolash sezilarli natijalarga olib kelishi mumkin va terapiyaning asosiy yo'nalishi sifatida ABA terapiyasi bolani tarbiyalash va ijtimoiylashtirishga yordam beradi.

Autizmning boshlanishi uchun mumkin bo'lgan ogohlantirishlarga quyidagilar kiradi:

- gen modifikatsiyalari;
- markaziy asab tizimining organik shikastlanishlari (ensefalit, miya qismlarining anormal rivojlanishi);
- gormonal buzilishlar, metabolik kasalliklar;
- virusli va bakterial infeksiyalarga ta'sir qilish;
- antibiotiklardan ortiqcha foydalanish;
- homiladorlik davrida onaning organizmiga kimyoviy ta'siri.

Ushbu omillar haqiqatan ham bolalarda autizmga olib kelishi mumkinmi yoki yo'qmi, to'liq tushunilmagan. Ammo bu kasallikka irsiy moyillik bilan bolaga har qanday jiddiy ta'sir autizmga, shu jumladan qattiq qo'rquvga yoki infeksiyaga olib kelishi aniq.

Bolalarda autizmning belgilari. Bolalarda autizmni o'z vaqtida aniqlash uchun uning xatti-harakatlarini diqqat bilan kuzatib borishimiz, o'sha yoshdagi bolalar uchun atipik bo'lgan ko'rinishlarni tuzatishimiz kerak. Albatta, bu vazifa birinchi navbatda ota-onalarga tegishli sanaladi.

Keng ma'noda autizm - bu ba'zi umumiy belgilarga ega bo'lgan kasalliklar guruhidir, bunda nutqning buzilishi ham namoyon bo'ladi.

Ba'zi autizmlil bolalar umuman gapirmaydilar, boshqalari nutq rivojlanishida tengdoshlaridan ancha orqada qoladilar. 12 oygacha bo'lgan bolalar yurmaydilar, ular bir xil tovushlarni chiqara oladilar, 2 yoshida ular juda kam lug'atga ega bo'lishadi (taxminan 15 so'z), 3 yoshga kelib ular deyarli so'zlarni birlashtira olmaydi. Ammo autizmlil bolalar qayerdadir eshitilgan so'z va iboralarni aks-sado kabi takrorlashlari (exolaliya) mumkin, o'z so'zlarini (neologizmlarini) o'ylab topishlari mumkin, ko'pchilik bolalar esa muloqot uchun nutqdan foydalanmaydi.

Odamlar bilan, birinchi navbatda, ota-onalar bilan hissiy aloqaning yo'qligi. Autizmlil bolalar odamlarning ko'ziga qaramaydi, ota-onasining quchog'ida qo'lini cho'zmaydi, tabassum qilmaydi. Xulq-atvorda bunday bolalar kar yoki ko'rlarga o'xshaydi: ular ota-onalarni boshqa odamlardan ajratmaydilar, kimdir ularga murojaat qilayotganini sezmaydilar.

Ijtimoiylashuvdagi muammolar. Boshqalar qatorida, autizmlil bolalar og'ir noqulaylikni boshdan kechiradi. Agar kimdir ularga faol ravishda qo'l uzatsa, yugurib, yashirinishi mumkin. Ular tengdoshlari bilan qanday o'ynashni bilishmaydi, ular do'stlashishni ham billmaydilar, chunki ular boshqa odamlarning his-tuyg'ularini, o'yin qoidalarini tushunmaydilar, ular yolg'izlikni afzal ko'radilar.

Agressiya hujumlari. Har qanday tartibsizlik, muvaffaqiyatsizlik bolada g'azabning chaqnashiga, isteriya, jismoniy hujumga olib kelishi mumkin. Bu bolalardagi tajovuz boshqalarga va o'zlariga qaratilgan bo'lishi mumkin.

O'yinchoqlarga qiziqish pastligi. Autizmli bolalar turli xil narsalar, mashinalar, qo'g'irchoqlar bilan o'ynashni bilmaydi. Bunday bolalar odatda ramziy harakatlarga qodir emaslar, ya'ni mavhum tafakkur sust rivojlanganligi sababli ba'zi narsalarni boshqalarning yordamisiz tasvirlay olmaydilar, faqat birovning harakatlarini takrorlashi mumkin. Bolalardagi autizmning namoyon bo'lishi o'yinchoqlardan nostandart foydalanishdir: masalan, bola mashinani yurgizmaydi, lekin uning g'ildiragini soatlab aylantiradi.

Shakllangan xatti-harakatlar, o'zgarishlardan qo'rqish. Autistik bolalar vaqt o'tishi bilan bir xil narsalarni qilishga moyildirlar: bir xil so'zni takrorlaydilar, aylana bo'ylab yuguradilar, yonma-yon tebranadilar, aylanadigan narsalarga qarashadi, biror narsani aylantiradilar va hokazo. Ular majburiy xatti-harakatlar, ya'ni ma'lum qoidalarga rioya qilish, muntazamlilik bilan ajralib turadi. Agar bu tartib buzilgan bo'lsa, ular juda tashvishlanadilar, qarshilik ko'rsatadilar, tajovuzkorlikka tushadilar. Bunday reaksiya bir joydan boshqa bir joyga ko'chib o'tishda ham, kimdir o'yinchoqlarni javonda qayta tartibga solsa ham bo'lishi mumkin.

Kasallikning har bir holati individualdir: bolalik autizmi sanab o'tilgan barcha belgilarga ega bo'lishi mumkin yoki u faqat xatti-harakatlar va nutqning ayrim xususiyatlari bilan namoyon bo'lishi mumkin. Kasallikning yengil shakllari mavjud bo'lib, unda autizmli bolalar maktabni tugatadilar, ishlaydilar hamda oila qurishadi.

Bolalarda autizm diagnostikasi. Bolalarda autizm borligini bilish uchun bolada bir vaqtning o'zida uchta alomat bo'lishi kerak:

- ijtimoiy munosabatlardagi qiyinchiliklar;
- aloqa buzilishi;
- takrorlanuvchi, stereotipli xatti-harakatlar.

Shuni ta'kidlash kerakki, erta bolalik autizmida bu belgilarning barchasi bola hayotining dastlabki uch yilida paydo bo'ladi.

Pediatr odatda bolaning atipik xulq-atvori uchun autizmdan shubhalana olmaydi va ota-onalar kamdan-kam hollarda bunday faktlar haqida xabar berishadi. Odatda, agar bola autizmiga chalingan bo'lsa, tibbiy komissiyadan o'tish kerak, bu yerda davolovchi shifokorga qo'shimcha ravishda nevrolog, psixiatr, psixolog, logoped ko'riklaridan bola o'tkazilishi kerak.

Ba'zi bolalarning xatti-harakatlarida, gap-so'zida g'ayritabiiylik seziladi. Ularning tashqi ko'rinishi benuqson, faqat gap so'zlarida noaniqlik, yuz ifodasida atrofga befarqlik bor. Dunyoni o'ziga xos "dunyoqarash" orqali ko'radigan bunday bolalar autizm sindromiga chalingan hisoblanadi.

Albert Eynshteyn, Mikelanjelo, Isaak Nyuton, Motsart kabi daholarga ham xuddi shu tashhis qo'yilgan. Shunga qaramay, ular nafaqat normal hayot kechirishdi, balki aqli va iste'dodi bilan shuhrat ham topdi.

Demak, autizm jamiyatdan chetlatish uchun asos ham, nogironlik ham emas, faqatgina pedagogik-terapevtik tizimni to'g'ri yo'lga qo'yish kerak xolos.

Adabiyotlar:

1. Axrorova, S. (2019). Медико-педагогические и психологические основы подготовки детей с синдромом аутизма к социальной жизни. Scienceweb academic papers collection.
2. Axrorova, S. (2020). HOZIRGI ZAMONDA AUTIZMLI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYA MUAMMOSI . Архив Научных Публикаций JSPI, 1(75). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6485
3. Axrorova, S. (2020). AUTIZMLI BOLALARGA TASHXIS QO'YISH USULLARI. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(74). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6487
4. Axrorova, S. (2020). Медико-педагогические и психологические основы подготовки детей с синдромом аутизма к социальной жизни. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(74). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6488
5. Axrorova, S. (2021). РАННИЙ ДЕТСКИЙ АУТИЗМ И РАБОТА ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1788>
6. Axrorova, S. (2021). ИГРА КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИИ АУТИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ У ДЕТЕЙ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ТЕРАПИИ ИГРОЙ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/710>
7. Axrorova, S. (2021). AUTIZM SINDROMIGA CHALINGAN BOLALAR RIVOJLANISHIDAGI NUQSONLARNI OLDINI OLISH VA KORREKSIYALASH. Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari, 1(3). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4061>
8. Axrorova, S. (2021). F 84 BU QANDAY TASHXIS? MUAMMOLAR VA YECHIMLAR. Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari, (2). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2907>
9. Yunusov, M. (2021). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA KOMPYUTER TECHNOLOGIYALARINING O'RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/711>
10. Yunusov, M. (2021). ESHITISH QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI. Журнал Педагогики и психологии в современном

- образовании, (1). извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1190>
11. Yunusov, M. (2021). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/711>
12. Yunusov, M. (2021). ESHITISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (1). извлечено от <https://journal.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1190>
13. Yunusov, M. (2021). ESHITISH QOBILIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA O'QUV FAOLIYATI UCHUN MOTIVATSIYANI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. Scienceweb academic papers collection.
14. Yunusov, M. (2021). ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI O'QITISH VA TARBIYALASHNING INNOVATSION KO'RGAZMALI USULLARI. Scienceweb academic papers collection.
15. Yunusov, M. (2021). KAR BOLALARNI O'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. Scienceweb academic papers collection.
16. Yunusov, M. (2021). DAUN BOLALAR NUTQINI KORREKSIYALASHNING ZAMONAVIY USULLARI. Scienceweb academic papers collection.
17. Malikaxon Qodirova, [MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BILISH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH](#), Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): [Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari](#)
18. Malikaxon Qodirova, [MASHFULOTLAR VA ULARNING BO'LA IDROKINI SHAKLLANISHIDAGI AHAMIYATI](#), Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2021): [Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari](#)
19. Malikaxon Qodirova, [O'SMIRLAR PSIXOLOGIYASI VA O'SMIR XULQ-ATVORINING O'ZIGA HOSLIGI](#), Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): [Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari](#)
20. Malikaxon Qodirova, [AGRESSIYANING NAZARIY ASOSLARI](#), Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): [Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari](#)
21. Malikaxon Qodirova, [ВОСПРИЯТИЕ " Я " У ДЕТЕЙ](#), Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2020): [Journal of Pedagogy and psychology in modern education](#)

22. Malikaxon Qodirova, [ЧЕЛОВЕК И СТРЕСС](#), [Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 \(2020\): Journal of Pedagogy and psychology in modern education](#)
23. Jumanova, N. (2021). ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОБУЖДЕНИЯ БОЛЬШОЙ ГРУППЫ ДЕТЕЙ ЛЮБОВЬ К ЛИТЕРАТУРЕ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1366>
24. Jumanova, N. (2021). ПРОФИЛАКТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ДЕФЕКТОВ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1365>
25. Nasiba Jumanova, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ АКТИВАЦИИ, УСКОРЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ, Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: Том 1 № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari
26. Obidova, D., & Nasiba, J. ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF HEALTH CARE INSTITUTIONS: PROSPECTS FOR THE APPLICATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE.
27. Sherboevna, N. J. (2020). THE USE OF INTEGRATED TECHNOLOGIES IN THE CULTIVATION OF CHILDREN'S SPEECH IN PRESCHOOL EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(2).
28. Dilfuza Qarshiboyeva, [КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ](#), [Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 \(2021\): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari](#)
29. Dilfuza Qarshiboyeva, [IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES](#), [Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: Том 1 № 4 \(2021\): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari](#)
30. Qarshiboyeva, D. (2021). ЁШЛАРНИ КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШДА ИЛМИЙ ИЗЛАНИШЛАР ҲАҚИДАГИ БИЛИМЛАР УЗЛУКСИЗЛИГИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2906>
31. Toshpo'latova, N. (2021). СНЕТ ТИЛИ ФАНЛАРИНИ О'ҚИТИШДА О'ҚУВЧИНИНГ INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLISH USULLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3073>
32. Nodira Toshpo'latova, [ПРИ ОБУЧЕНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ - УЧИТЫВАТЬ ПСИХИКУ УЧАЩИХСЯ](#), [Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 \(2021\): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari](#)
33. Nodira Toshpo'latova, [ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ РАҲБАРИНИНГ МУЛОҚОТИ ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ](#)

СИФАТИДА, Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
34.Ахмедова Насиба Ачиловна, СОҒЛОМ МУҲИТ –СОҒЛОМ ОИЛА
ТАЯНЧИ.<https://history.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2966/1982>